

НАЗВИ ОСІБ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ БДЖІЛЬНИЦТВА

Сучасна українська бджільницька термінологія (далі УБТ) почала формуватися в давньоруський період. У її складі виділяють тематичні групи на позначення приміщень для бджіл, продуктів бджільництва та місцеперебування бджіл, назви осіб, які займаються розведенням бджіл, доглядом за ними та переробленням продуктів бджільництва.

Названа група досить давня, її основу становить давньоруська лексика. У ній виділяємо кілька підгруп: а) назви осіб, які займаються бджільництвом (загалом): *бортник, пасічник, бджоляр, бджільник, пчоляр* та ін.; б) назви осіб, які переробляють продукти бджільництва: *воскобійник, медовар, вощник* та ін.; в) назви осіб за професійною підготовкою: *майстер-бджоляр, технік-бджоляр, бджоляр-практик, бджоляр-тепличник*.

Бортництво — спосіб бджільництва, що прийшов на зміну примітивному «видиранню» меду диких бджіл у дуплах дерев, відомий в Україні з часів княжої доби. Як заняття й промисел бортництво збереглося в лісах Волині, північної Чернігівщини та північної Київщини до початку ХХ ст.

Найдавніша назва особи, яка займалася бортництвом, — *бортник (бортъникъ)* (Словник бджільництва: Англо-російсько-український / За ред. Л. І. Боднарчука, М. Л. Алексєніцер. — К., 1997. — С 294; далі — Сл. бджл. АРУ; Сл. Гр., I, 89). Із цим значенням вона зафіксована у східнослов'янських мовах, пор.: давньорус. *бортъникъ*, рос. *бортник*, укр. *бортник*. Назва *бортъникъ* утворилася від псл. **brtъ* з вихідним значенням 'проріз,

щілина', яке пов'язують з болг. *бърна* 'губа, уста' (ЕСУМ, I, 236). Уперше лексема *бортьникъ* на позначення особи фіксується в літописах та ділових документах давньоруської писемності: *Олушко бѣртникъ сынъ его Пантелѣйко... делаютъ на князя борти* (Пискунов Ф. Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан. — К., 1882. — С. 642; далі — Пискунов). У Словнику за ред. Б. Грінченка засвідчено назви *бортникъ*, *бортяник*, *пчеловодъ* з аналогічним значенням (Сл. Гр., I, 89).

Назва *пасічник* (*пасѣчникъ*) на позначення особи, яка займається пасічництвом, похідне від *пасіка* (*пасѣка*), виникає приблизно в X-XI ст. зі значенням «стерегущої пасѣки, ходящої за пасѣками» (Словарь церковнославянского и русского языка, сост. Вторым отделением имп.: В 4 т. — СПб. — Т. III. — С. 339; далі — СЦРЯ). У термінології бджільництва ці назви закріплюються з XIX ст. Крім української мови, слово *пасіка* трапляється в інших слов'янських мовах, пор.: рос. і бр. *пасека*, п. *pasieka*, ч. і слц. *paseka* «лісосіка» (ЕСУМ, IV, 304-305; Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. — М., Т. III. — 1987. — С. 211; далі — Фасмер). Словники української мови фіксують слово *пасіка* зі значеннями: 1) місце, де розставлено вулики з бджолами і розташовано спеціальні будівлі; 2) розведення бджіл; похідне від нього *пасічник* — «той, хто розводить бджіл, працює на пасіці; бджоляр» (СУМ, VI, 86); *пасічник*, *пасішник* «пчеловодъ; присматривающої за пчельникомъ» (Сл. Гр., III, 99; Пискунов, 179). Інші джерела засвідчують терміни *медовчик* «пчеловодъ, пасѣшникъ» та *медовчик* «пасічник» (Сл. Гр., II, 415; ЕСУМ, III, 427); *пчолар* «пасічник», *пчоляр* «пасічник». У говорах на позначення цього поняття засвідчено назви *вочичь* (Поліський р-н Київської обл.) та *вуочичч* (Чорнобаївський р-н Черкаської обл.) (Лисенко П. С. Словник поліських говорів. — К., 1974. — С. 49; далі — Лисенко).

М. В. Никончук, досліджуючи правобережнополіські говори, фіксує терміни *войчич*, *вочич*, *пасочнік*, *пасьочнік* та *пчільнік* зі значенням «людина, яка доглядає бджіл» (Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся). — К., 1979. — С. 204; далі — Никончук). Лексема *пчельникъ* виникає у XVIII-XIX ст., що зафіксовано

у лексикографічних джерелах цього періоду. Слово вживалося в трьох значеннях: 1) місце, де тримають вулики з бджолами; 2) тип паперу з клеймом у формі вулика; 3) рослина (медовка аптечна, меліса лікарська, маточник) (СЦРЯ, III, 1235). Етимологічний словник української мови фіксує назву *пчильник* (псл. *бъщельникъ) зі значеннями «вид медоносної трави; місце, де збирається багато бджіл» (ЕСУМ, IV, 647).

В. В. Анохіна і М. В. Никончук на Правобережному Поліссі фіксують народні назви *пчолодер*, *пчолодор*, *бджолодер*, *пчолокрад*, *бджолокрад* — «чоловік, який видирає бджіл, краде мед» та їх синоніми: *вор*, *дерун*, *деропчульник*, *медовник*, *твань*, *трутень*; *деропчіл*, *деріпчол*, *псувач*, *медокрад*, *браконьєр*, *злодѣй* — *злодій*, *злодей*, *злодей* (Анохіна В. В., Никончук Н. В. Полесская терминология пчеловодства // Лексика Полесья. Матеріали для полесского диалектного словаря. — М., 1968. — С. 329; далі — Анохіна, Никончук, 204). Значна частина цих лексем утворилися осново- та словоскладанням за допомогою компонентів *дерти*, *бджола*, *красти*, *мед*. П. С. Лисенко засвідчує лексему *пчаладьор* на позначення «збирач меду на пасіці» (Лисенко, 181), утворену за такою самою моделлю.

В українській мові слово *пасічник* стало основою утворення нових назв: *пасічниківна*, *пасішниківна* «дочка пасічника»; *пасічниця*, *пасішниця* «дружина пасічника» (ЕСУМ, IV, 305); *пасічникування*, *пасішникування* «заняття пчеловодством» (Сл. Гр., III, 99; ВТССУМ, 709); *пасішникованне* «пчеловодство, разведення пчель» (Пискунов, 179); прикметники *пасічників* «належний пасічникові» (СУМ, VI, 86), *пасічнийський* «стос. до пасічництва» та *пасічництво* (ВТССУМ, 709).

У Словниках української мови засвідчені назви, утворені від *пасічник* на позначення процесу та виду роботи, зокрема: *пасічникувати* — *пасішникувати* «занимаються пчеловодством» (Сл. Гр., III, 99; Пискунов, 179); *пропасішникувати* «займатися бджільництвом; бути пасічником» (СУМ, VI, 86); «пробити пасішником» (Сл. Гр., III, 475). На Поліссі були поширені назви *пчеловать*, *пчолувать* — «займатися бджільництвом» (Ланська) (Анохіна, Никончук, 353). Ці слова впродовж тривалого часу вживалися паралельно.

Приблизно з XIX ст. термінологія бджільництва поповнюється термінами *бджоляр*, *бджільник*, *бджолознавець* на позна-

чення осіб, які займаються бджільництвом (загалом). В основі цих назв праслов'янське слово. Від них утворилася значна кількість похідних слів та словосполучень на позначення людини, яка розводить, доглядає та вивчає бджіл: *бджолознавець* — фахівець із бджолознавства; *бджоляр*, *бджільник* — той, хто розводить бджіл (ЕСУМ, I, 157; СУМ, I, 117; ВТССУМ, 43) та ін. Є серед похідних лексем і такі, що трапляються дуже рідко. Наприклад, Д. І. Яворницький фіксує назви *бджолоградець*, *бджолоградівець* на позначення бджолярів Артемівської середньої школи Чутівського району на Полтавщині (Яворницький Д. І. Словник української мови. — Катеринослав, 1920. — С. 42; далі — Яворн.). Проте найпоширенішими серед них є *бджоляр* та *бджільник*, що ввійшли в українську термінологію бджільництва в ХХ ст.

До назв осіб, які займаються переробленням продуктів бджільництва, належать лексеми *медовар*, *воскобійник*, *медогон*, *медовчик* та ін., мотиваційними ознаками яких є продукт і процес праці, що характеризують осіб, які обробляють та переробляють продукти бджільництва — мед (*медогон*, *медовар*) та віск (*воскобійник*, *вощник*).

Терміни *медовар*, *медоварець*, утворені основоскладанням від словосполучення *мед варити*, вперше зафіксовані в XIII ст.: *медовару пол-четвертки ржи, поселнику пол-коробьи ржи* (Новгородские писцовые книги, изданные Археографического комиссиею. — Т. I-VI. — СПб., 1859-1910. — С. 39; далі — НПК). Ці лексеми збереглися до наших часів: термін *медовар* засвідчено в Словнику української мови (СУМ, IV, 664). У Матеріалах до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст. Є. Тимченка зафіксовано синонім до слова *медовар* — лексему *медосытца* (*Медосытцы грошей десеть широкихъ*) та назву на позначення варіння меду — *сыченье* «варка меду» (Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.: У 2-х кн. — К.; Нью-Йорк, 2002-2003. — Т. I. — С. 425; Т. II. — С. 382; далі — Тимченко). Назва *медоварь* «той, хто варить медъ» та її синонім *медоставъ*, вживалися в XVIII-XIX ст. (СЦРЯ, II, 615-616). У цей самий час на позначення поняття 'продавець меду' від основи прикметника *медовий* утворилися назви *медовчик* «пчеловодъ», *медовик* «медівник» (Сл. Гр., II, 415).

Із виникненням рамкового бджільництва та технічних засобів викачування меду з'явився термін *медогонка* «машина для викачування меду з розкритих сот» (СУМ, IV, 665) та *медогон* «особа, яка займається відкачуванням меду із сотів» (Сл. бджл. АРУ, 315; Словник бджільництва: Німецько-російсько-український / Алексеницер М. Л., Боднарчук Л. І., Добровольська К. В. — К., 1999. — С. 316; далі — Сл. бджл. НРУ).

В основі значної частини одиниць терміносистеми бджільництва лежить лексема *віск*. Так, термін *воицъникъ* — «людина, яка продає віск» — засвідчено в пам'ятках XVIII-XIX ст.: *На Подолѣ торговы люди и казаки: дв. Микитка да Куземка Онтоновы... дв. Ивашко Левковъ воицъникъ...* (НПК, 228). Словник Є. Тимченка фіксує термін *восковничій* — «сборщик восковых пошлин» (Тимченко, I, 116).

У Словнику церковнослов'янської та російської мов зафіксовано назви *воскобой* «выбывающей вошины», *восколей* «льющей воск», *восколятель*, *восколятельница* «выливающий что либо изъ воску» (СЦРЯ, I, 335). В українській мові окремі з них збереглися до наших днів, що засвідчено в українських лексикографічних джерелах: *воскобійник* — «той, хто добуває віск із вошини»; *воскобійниця* — «жіноче до воскобійник»; *воскарка* — «жінка, яка ворожить воском» — вона не переробляє продукт, проте його використовує (ЕСУМ, I, 404); *воскобойникъ* «воскобой» (Тимченко, I, 116), *воскобійник* «воскобойникъ, воскобой и хозяинъ воскобойни» (Сл. Гр., I, 256).

Серед проаналізованих назв осіб, які займаються переробленням продуктів бджільництва, у сучасній терміносистемі бджільництва вживаються *медовар* та *воскобійник*, решта назв перебувають у пасивному лексичному складі мови.

Тематична група назв осіб за професійною підготовкою об'єднує терміни *бджоляр-тепличник*, *бджоляр найманый*, *бджоляр люнебурзький*, *бджоляр-селянин*, *бджоляр, що займається кочовим бджільництвом*, *бджоляр, що спеціалізується на медово-восковому виробництві*, *бджоляр-аматор* (любитель), *бджоляр-прогресист*, *бджоляр-новатор* (Сл. бджл. АРУ, 294; Сл. бджл. НРУ, 292), які виникли в II пол. XX ст. Це здебільшого складні або багатокомпонентні конструкції, стрижневим словом у яких є іменники *бджоляр*, *пасічник*.

Термінологія бджільництва — це відкрита терміносистема, що зазнає постійних змін, поповнюючись новими термінами. Наприклад, *бджоляр професійний*, *бджоляр-присадибник* — «особа, яка займається присадибним бджільництвом; хто має присадибну пасіку» (Сл. бджл. АРУ, 294; Сл. бджл. НРУ, 292); *бджоляр-промисловець* — «той, хто займається товарним бджільництвом; бджоляр великого бджолярського господарства, який застосовує промислові методи бджолорозведення», *професійний бджоляр* (Сл. бджл. НРУ, 292).

Більшість проаналізованих лексем утворено морфологічним способом за допомогою суфіксів *-ник*, *-ень*, *-ець*, *-тель*, *-чик*, *-як* (напр., *бортник*, *вотчинник*, *пчеляк*, *вощинник*, *вощник*, *пасічник*, *пчельник* та ін.), осново- (*пчеловод*, *медовар*, *медостав*, *бджоловодець*) та словоскладанням (*бджоляр-практик*, *бджоляр-матковод*, *майстер-бджоляр*).

Отже, у сучасній терміносистемі бджільництва існує велика кількість лексем на позначення осіб, які займаються бджільництвом, проте ключовими є назви *бджоляр*, *бджільник* та *пасічник*.